

РОЗДІЛ III

Фінанси

УДК 336.71

О. В. Дзюблюк – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Тернопільського національного економічного університету

Перспективи використання сек'юритизації як засобу оптимізації кредитного портфеля банків

*Роботу виконано на кафедрі банківської справи
ТНЕУ*

Розкрито особливості здійснення сек'юритизації як інструмента управління кредитним ризиком комерційного банку. Обґрунтовано переваги сек'юритизації в системі заходів із формування оптимального кредитного портфеля банківських установ.

Ключові слова: сек'юритизація, кредитування, кредитний портфель, кредитний дериватив, кредитний дефолтний своп.

Dzyublyuk O. V. Prospects of the use of Securitization as a Mean of Optimization of Credit Portfolio of Banks. The features of realization of securitization as an instrument of management by the credit risk of commercial bank open up. Advantages of securitization are grounded in the system of measures from optimal credit portfolio construction of banks.

Key words: securitization, crediting, credit portfolio, credit derivative, credit default swap.

В умовах трансформації господарської системи на ринкових засадах одним із головних завдань державної економічної політики є створення сприятливих умов для розвитку виробництва в усіх секторах економіки країни й забезпечення неперервності відтворювального процесу. Серед найбільш важливих напрямів реалізації цього завдання є активізація кредитної діяльності банківської системи України, що має забезпечувати суб'єктів господарювання необхідними грошовими ресурсами для нормального перебігу виробничого циклу та кругообороту капіталу. Кредитування – одна з найбільш ризикових банківських операцій, а відтак необхідною умовою застосування комерційними банками ефективних методів видачі позик клієнтам є мінімізація кредитного ризику за всіма напрямками вкладення коштів.

Одним із найбільш ефективних методів указаної мінімізації слід вважати ефективне управління кредитним портфелем комерційного банку. Саме недоліки в цій сфері організації фінансового менеджменту банківських установ є однією із головних причин низької якості структури активів – насамперед кредитних вкладень, що є основною формою розміщення акумульованих банками ресурсів. Тому пошук найбільш оптимальних шляхів оптимізації кредитного портфеля банків є одним із найбільш актуальних напрямів дослідження економічних процесів, пов'язаних із функціонуванням банківської системи. Відтак *проблема* низької якості активів банків і високого рівня кредитних ризиків, притаманних головному виду банківської діяльності – позичковим операціям, має бути вирішена через пошук новітніх напрямів оптимізації кредитного портфеля банку – за допомогою механізму сек'юритизації. *Зв'язок цієї проблеми з важливими загальноекономічними завданнями* визначається потребою підвищення ефективності функціонування банківської системи країни, а відтак сприяння успішному завершенню ринкового реформування економіки.

Авторами *основних досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми*, є такі провідні вітчизняні й зарубіжні науковці, як А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Д. Алексеенко,

Л. О. Примостка, О. І. Лаврушин, Дж. Ф. Сінкі, П. С. Роуз та ін. Водночас праці зазначених авторів спрямовані в основному на аналіз загальних аспектів організації банківських операцій і управління кредитним ризиком, а до *невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується ця стаття*, слід віднести саме необхідність розгляду питань щодо оптимізації процесу мінімізації кредитного ризику банків через сек'юритизацію їхніх активів.

Таким чином, *основною метою статті* є обґрунтування комплексу заходів, спрямованих на вдосконалення формування кредитного портфеля банків шляхом мінімізації ризиків, які виникають під час здійснення позичкових операцій, за допомогою такого інструмента, як сек'юритизація.

У сучасних умовах основу активних операцій банків в Україні складають кредитні вкладення, частка яких у загальному портфелі активів дорівнює близько 2/3 від загального обсягу вкладень. Тому саме від якості кредитів та здатності банків оптимальним чином формувати їхні кредитні портфелі шляхом мінімізації кредитних ризиків залежать можливості належного ресурсного забезпечення економічного росту, якість активів та стабільність банківської системи загалом. Під оптимальним формуванням кредитного портфеля банків у цьому разі слід розуміти розробку стратегії кредитних операцій у такий спосіб, який би не позначався негативно на можливостях із забезпечення доходності банківських установ. Як важливий і перспективний напрям для практичної реалізації цього завдання можна розглянути використання можливостей щодо сек'юритизації активів, яка передбачає перетворення наданих банками кредитів на ліквідні цінні папери.

Аналізуючи питання сек'юритизації, слід відзначити наявність різноманітних і суперечливих підходів до розуміння цього терміна в економічній літературі. Найчастіше часто вживаним є розуміння сек'юритизації як "розширення використання цінних паперів як інструмента регулювання ринкових відносин" [5, 676]. Утім таке визначення є надто широким. Інший підхід передбачає розуміння сек'юритизації як використання грошових надходжень як забезпечення при випуску боргових зобов'язань [4, 609]. Цей підхід, навпаки, є надто вузьким для розуміння реальних можливостей використання сек'юритизації. П. Роуз вважає, що "сек'юритизація активів – це виділення групи доходних активів і випуск під них цінних паперів для залучення додаткових коштів" [9, 709]. А, на думку Дж. Сінкі, сек'юритизація означає продаж позичок, котрі оформлені як цінні папери і саме в такій якості продані інвесторам [10, 15].

Утім з огляду на предмет нашого дослідження сек'юритизація є, по суті, способом мінімізації кредитного ризику, який передбачає використання похідних фінансових інструментів (кредитних деривативів). Використання вказаних фінансових інструментів дає змогу відокремити кредитний ризик від активу для подальшої передачі цього ризику третій стороні. У результаті банки отримують можливість перерозподіляти кредитні ризики, не оформляючи переходу права власності на свої базові активи. Можливості виділення кредитного ризику в самостійний об'єкт торгівлі визначає вагоме значення сек'юритизації як дієвого інструмента управління кредитним портфелем, підвищення його ефективності та в перспективі може стати альтернативою до страхування та інших механізмів мінімізації кредитного ризику. До активів, що можуть бути охоплені сек'юритизацією, зазвичай належать іпотечні й споживчі позички, лізингові операції, товарні кредити та будь-які інші однорідні кредитні вкладення банку, які в сукупності формують його кредитний портфель.

Перспективи використання сек'юритизації як важеля управління банківським кредитним ризиком пов'язана із рядом її переваг у всьому різноманітному арсеналі інструментів банківського менеджменту. До таких переваг слід насамперед віднести такі:

- по-перше, використання сек'юритизації спроможне забезпечити адекватне управління кредитним ризиком не лише окремих позичкових операцій комерційного банку, а й усього його кредитного портфеля, даючи змогу сформувати оптимальну його структуру як із погляду прибутковості, так і надійності у плані низького рівня ризику;

- по-друге, використання кредитних деривативів у процесі сек'юритизації дає змогу використовувати переваги зниження трансакційних витрат порівняно з іншими інструментами управління кредитним ризиком, зокрема таких, як оформлення страхових угод, оцінка вартості нерухомого майна, що передається в заставу тощо;

- по-третє, гнучкість сек'юритизації як інструмента управління кредитним ризиком визначається наявністю вторинного фондового ринку, що підвищує ліквідність відповідних цінних паперів та створює сприятливі можливості для банків під час проведення різних типів кредитних операцій.

По-четверте, привабливість інструментів сек'юритизації як об'єктів інвестування коштів визначається тим, що за цими цінними паперами можна порівняно точно вирахувати рівень кредитного ризику, який у розвинутих країнах здійснюється спеціалізованими рейтинговими агентствами.

По-п'яте, сек'юритизація дає змогу підвищити рівень конкурентоспроможності комерційних банків на ринку кредитних вкладень, позаяк імовірність зниження кредитного ризику внаслідок його фактичного відокремлення від активів визначає можливість банківських установ щодо зниження рівня процентних ставок за цими позичками.

По-шосте, сек'юритизація дає змогу вирішити проблему недостатності капіталу банку для проведення активних операцій, оскільки знижує частку проблемних позичок у структурі кредитного портфеля, а відтак може сприяти зменшенню обсягів формування необхідних резервів для покриття кредитного ризику.

По-сьоме, сек'юритизація дає змогу диверсифікувати ресурсну базу комерційного банку, розширюючи можливості його доступу на ринки капіталу, включаючи міжнародні.

Сукупність зазначених переваг визначає необхідність активного використання цього методу мінімізації кредитного ризику у вітчизняній банківській практиці. При цьому у процесі практичної реалізації механізму сек'юритизації банківських активів можуть бути задіяні різноманітні схеми, що можуть відрізнятися за складом учасників та порядком укладання відповідних угод.

У найбільш простому вигляді сек'юритизація може полягати в тому, що банк переоформляє власні активи, тобто кредитні вкладення, у цінні папери (наприклад облігації), які реалізуються третім особам. При цьому викупна вартість указаних цінних паперів залежить від стану кредиту, що лежить в їх основі, тобто в кінцевому підсумку від величини кредитного ризику. У разі вчасного погашення кредиту банк викупує облігації за номіналом. Якщо ж кредит пролонгується або не погашається в установленний термін банк здійснює купівлю облігацій із дисконтом, величина якого безпосередньо залежить від рівня кредитного ризику. У результаті банківські активи набувають більшої диверсифікації.

Другий варіант – це випуск цінних паперів власного боргу банків (тих же облігацій), строки погашення яких збігаються зі строками погашення відповідних кредитів. Очевидно, що такий напрям сек'юритизації активів може бути прийнятний і для інтенсивного розвитку ринку довгострокових позичкових капіталів, забезпечених акумульованими відповідним чином ресурсами. У зарубіжних банках набула також поширення практика виділення однотипних зобов'язань за кредитами в певний пул, що формується у вигляді окремого філіалу чи трасту, а інвестори купують частки такого пулу [7, 108]. Така операція трансформації банківських активів дає можливість комерційному банку акумулювати грошові кошти з фінансового ринку і знову направляти їх у кредитний процес.

Інший механізм сек'юритизації, який у зарубіжній банківській практиці є одним із найбільш поширених і популярних інструментів зниження кредитного ризику, є кредитні дефолтні свопи (*credit default swap*). Такий вид кредитного деривативу становить двосторонній фінансовий контракт, згідно з яким одна сторона (банк) здійснює періодичні виплати, що виражаються в базисних пунктах від номінальної вартості, іншій стороні в обмін на платіж, зумовлений настанням кредитного випадку за конкретним активом конкретного підприємства. Періодичні платежі при цьому відіграють роль премії за кредитний ризик тій стороні, яка приймає його на себе згідно з умовами контракту. Ці платежі слугують винагородою банку своєму контрагенту за контрактом в обмін на його зобов'язання здійснити виплату в разі настання обумовленого договором кредитного випадку. При цьому кредитними випадками можуть виступати: пролонгація кредиту, непогашення кредиту, невикплата або виплата не в повному обсязі процентів за кредитом тощо. Конкретна сума платежу, яку має отримати банк у разі настання кредитного випадку, визначається договором про кредитний своп. Ця сума безпосередньо залежить від величини ризику за конкретною кредитною угодою. Від нього ж залежить і сума винагороди, яка виплачується банком за кредитним свопом у вигляді премії.

Вигідність операцій щодо укладення угод про кредитний дефолтний своп є незаперечною як для комерційного банку, так і для його контрагента. Вигідність для банку полягає у можливості істотно зменшити рівень кредитного ризику при збереженні доходу від володіння активом, зівставного з доходами за державними цінними паперами. Вигідність для контрагента полягає в можливості

отримувати премію, причому дохід отримується на кращих умовах, аніж у разі прямого володіння активом. Такий вид кредитного деривативу є досить гнучким і ефективним інструментом, який дає змогу зменшити або перерозподілити кредитні ризики, а відтак його використання у вітчизняній банківській практиці слід визнати особливо перспективним.

Водночас потрібно розуміти, що серйозною перешкодою на шляху до розвитку подібних операцій є відсутність належної нормативно-правової бази, спроможної створити дієвий механізм перетворення банківських активів на різні види цінних паперів. Адже правове регулювання сек'юритизації активів має відповідати правовому регулюванню питань передачі прав вимог, законодавству про банкрутство і цінні папери, податковому і банківському законодавству. Слід відзначити, що в Україні сек'юритизація не набула ще достатнього поширення ще й з огляду на відсутність необхідної ринкової інфраструктури, наявність жорсткого валютного контролю, недостатнього розмаїття ліквідних фінансових інструментів, відсутності достатньої кількості кредитоспроможних учасників фінансового ринку.

Крім того, аналізуючи практичні засади реалізації угод щодо сек'юритизації банківських активів, необхідно відзначити ті проблеми, які супроводжують діяльність банківських установ у процесі використання відповідних інструментів. Ідеться передусім про ті перешкоди, які можуть стати на заваді законній передачі активів – труднощі звернення стягнення на заставлене майно, заборона на уступку дебіторської заборгованості, норми про захист банківської інформації, що перешкоджають передачі активів. У кінцевому підсумку такі труднощі можуть істотно звужити коло активів, що використовуються у процесі сек'юритизації. Із цього випливає об'єктивна потреба нормативно-правового регулювання в Україні всіх необхідних умов реалізації операцій, пов'язаних із сек'юритизацією банківських активів.

Висновки. Механізми сек'юритизації здатні сприяти істотному збільшенню обсягів кредитних операцій банків, позаяк зниження рівня кредитного ризику сприяє притоку коштів у реальний сектор, а відтак може забезпечити прискорення економічного росту в усіх галузях і секторах господарства. Загалом сек'юритизація здатна сприяти розширенню вітчизняного ринку позичкових капіталів, забезпечуючи створення нових можливостей для залучення фінансування на ринку цінних паперів. Відтак визначення особливостей сек'юритизації активів у системі заходів щодо мінімізації кредитного ризику дає змогу обґрунтувати головні напрями розвитку банківської системи України як на ринку позичкових капіталів, так і на фондовому ринку, що в кінцевому підсумку є важливим завданням сучасної економічної науки, відображаючи нерозривний зв'язок теорії і практики банківської справи, здатний забезпечити незворотність позитивних тенденцій у розвитку реального та фінансового секторів господарства.

Література

1. Банківські операції: Підруч. / За ред. проф. А. М. Мороза.– К.: КНЕУ, 2002.– 476 с.
2. Банковский менеджмент: Учеб. пособ. / Под ред. А. А. Кириченко.– К.: Випол, 1998.– 697 с.
3. Банковское дело: Учеб. / Под ред. О. И. Лаврушина.– М.: Финансы и статистика, 1998.– 576 с.
4. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна.– М.: Ин-т новой экономики, 1997.– 864 с.
5. Борисов А. Б. Большой экономический словарь.– М.: Книжный мир, 1999.– 895 с.
6. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки: Моногр.– К.: Поліграфкнига, 2000.– 512 с.
7. Миллер Р. Л., Ван-Хуз Д. Д. Современные деньги и банковское дело: Пер. с англ.– М.: ИНФРА-М, 2000.– 856 с.
8. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент банку: Навч. посіб.– К.: КНЕУ, 1999.– 280 с.
9. Роуз П. С. Банковский менеджмент: Пер. с англ.– М.: Дело, 1995.– 768 с.
10. Синки Дж. мл. Управление финансами в коммерческом банке: Пер. с англ.– М.: Catallaxy, 1994.– 820 с.